

Вплив польських композиторів на становлення української фортепіанної музики //

Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. – Випуск 41 / Редкол.: В.І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2014. - с.457-461.

УДК 786. 2 (477 = 162. 1) «18 /19»

Шатковська І.С

Вплив польських композиторів на становлення української фортепіанної музики

***Анотація.** У статті визначається вплив польських композиторів XIX та XX століть (А.Коціпінського, В.Заремби, М.Завадського, Й.Вітвицького та ін.) на формування основ української фортепіанної музики.*

***Ключові слова:** польські композитори, українська фортепіанна музика, українська народна пісня, український романс.*

***Аннотация.** В статье определяется влияние польских композиторов XIX и XX столетий (А.Котсипинского, В.Зарембы, М.Завадского, И.Витвицкого и др.) на формирование основ украинской фортепианной музыки.*

***Ключевые слова:** польские композиторы, украинская фортепианная музыка, украинская народная песня, украинский романс.*

***Annotaition.** The article defines the influence of Polish composers of the 19th and 20th centuries (A.Kotsipinsky, V.Zaremba, M. Zavadsky, J. Vitvitsky etc.) on lauing the ground for Ukrainian piano music.*

***Key words:** Polish composers, Ukrainian piano music, Ukrainian folk song, Ukrainian romance.*

Постановка проблеми. Всебічне вивчення та розуміння процесів становлення нової професійної музичної школи певної нації потребує огляду усього історичного та соціокультурного контексту. Музично-історична наука документально свідчить, що на етапі формування нової національної музичної культури біля її витоків стояли діячі та представники культури іншого народу,

часто - творчі особистості сусідніх культур. При цьому національна характерність та самобутність культури, що формується, не страждає; навпаки, «чужинці» вживались в незнайому їм культуру, а далі слугували культурному розвитку народу, на землі якого волею історичних обставин вони жили і працювали. Вдаючись до історичних аналогій в цьому питанні, згадаємо відому мангеймську творчу школу, на чолі і у складі якої були чеські музиканти дуже високого рівня. Саме мангеймська школа у значній мірі підготувала таке явище як віденський класичний симфонізм.

Схожі явища спостерігаємо і на українському ґрунті, на етапі становлення національної фортепіанної музики та фольклористики в сер. ХІХ ст., коли в цьому процесі активну роль відігравали польські музиканти та композитори.

Проблема ролі польських діячів в музичній історії України є мало дослідженою. Лише в деяких роботах А.Сваричевського [6], В.Прокопчук [5], М.Дремлюги [1], в підручнику з історії української музики [2] зустрічаємо фрагментарні дані про діяльність деяких представників польської нації на українських землях. Відсутність достатньої кількості ґрунтовних досліджень, опублікованих розвідок **поставила метою нашої статті висвітлити** внесок окремих польських композиторів та музичних діячів у розвиток української музичної культури загалом та фортепіанної музики зокрема.

Виклад основного матеріалу. Багатовікова історична доля двох сусідніх слов'янських народів, українського й польського, складалася так, що в середині ХІХ ст. на теренах нашого краю осіло, проживало та працювало чимало польських діячів культури. Українська мова, народна творчість, природа та побут впливали на формування їхньої особистості, їх схильностей, уподобань і дуже часто засівали в душу зерна великої братерської любові.

Маючи на увазі численні факти звертання до українського фольклору письменників інших народів, видатний український вчений-фольклорист академік В.М. Гнатюк писав: «Нелегко подибати, щоб якась народна поезія впливала на чужих письменників. У нас мало се місце, се найліпший доказ незвичайної краси та сили нашої народної поезії» [цит. по 6, 541].

Дієвим стимулом для творчості польських діячів стала величезна популярність української народної пісні, котра обумовила зацікавленість нею з боку різних верств населення як на Україні і в Росії, так і з боку польських (за походженням) музикантів. Їх діяльність була найбільш плідною в двох напрямках: це - збирання українських народних пісень та їх всіякого роду фортепіанні переклади та обробки.

В цей час на ниві української фортепіанної музики поряд з вітчизняними іменами М.Маркевича, І.Безуглого, В.Пащенко варто назвати поляків Р.Зентарського та його сина В. Зентарського, Й.Вітвицького, М.Завадського, Ф.Яронського, Т.Йотейка, чеха Алоїза Єдлічку, видатного російського педагога, піаніста та композитора О.І. Дюбюка. Варто зазначити, що багато з них були досвідченими фахівцями своєї справи. Так, Ромуальд Зентарський навчався гармонії та контрапункту у вчителя Ф.Шопена - Йосифа Ельснера, далі продовжував свою музичну освіту в Празі та Парижі. Його син, Віктор Зентарський, був учнем іншого польського класика – В. Монюшка. І хоч вони не залишили особливо помітного сліду в українській фортепіанній музиці їх діяльність стала певним щаблем у її розвитку та одним з характерних проявів культурних зв'язків між українським та польським народами.

Для творчості Йосипа Хомича Вітвицького (1813-1866), найстаршого з україно-поляків, композитора, піаніста, педагога характерне часте звертання до поширеної в той час форми варіацій, де він виявив відчуття колориту української народної пісні, фактурну винахідливість. Серед його доробку виділяються Парафрази «Шумка» та «Коломийка» на теми українських танців і Концертні варіації на теми відомих російських романсів «Соловей» та «Красный сарафан».

В українській музиці цієї доби варто згадати композитора Михайла Івановича Завадського (1828-1887) – автора понад 500 фортепіанних творів, серед яких здебільшого салонні п'єси, твори на теми українських, російських, польських, білоруських, чеських пісенно-танцювальних інтонацій. Оскільки для нього танцювальність загалом була найближчою сферою творчого виявлення, з його ім'ям пов'язаний початок розвитку жанрів шумки, думки, чабарашки.

Вперше в історії української фортепіанної музики М.Завадський звернувся до жанру рапсодії.

Дещо менш пов'язана з українською музикою творчість Ромуальда Григоровича Зентарського (1831-1874) та його сучасника Фелікса Яронського (1827-1877), хоча обидва вони звертались до української тематики. Для першого характерні жанри парафразів та фантазії на теми українських пісень. Ф. Яронський – відомий і як піаніст - автор численних українських «Думок». Обидва композитори прагнули до віртуозності та розвитку фактури, проте їм не завжди вдавалось проникнути в особливості української народної пісенності.

Серед когорти україно-поляків є представники, котрі жили і працювали на подільській землі - Антон Коціпінський та Владислав Заремба. Ці творчі постаті є найбільш цікавими з огляду на їх вплив на українську музичну культуру.

Антон Гіацинтович Коціпінський (1816-1866), композитор, видавець і педагог зробив великий вклад у вивчення і пропаганду фольклору нашого краю. Проживаючи у Кам'янці-Подільському, він одночасно збирає та записує українські народні пісні, займається етнографією, розгортає педагогічну діяльність. Після драматичних подій у його житті, пов'язаних із польським походженням, музикант оселяється в Києві на Хрещатику, відкриває тут свій нотний магазин з філіалом у Житомирі, продовжує вивчати українські народні пісні, щотижня влаштовує музичні вечори, які відвідують польські та українські любителі музики.

Майже 40 пісень автор зібрав і записав сам, інші запозичив із збірників М.Маркевича, В. Залеського та ін. У збірці вміщено козацькі, чумацькі, бурлацькі пісні, родинно-побутові, пісні про кохання, гумористичні та інші. Привертають увагу дві «думи» (як назвав їх Коціпінський) про смерть Данила Нечая - одного з найулюбленіших героїв визвольної війни 1648 - 1654 років, що загинув на Поділлі: «А вже три дні, три неділі» і «В чистім полі при долині» та пісня «Ой, Морозе- Морозенку, ти славний козаче». Третина з них (майже 30) записана на Поділлі. Пісні «Ой, я нещасний, що маю діяти», «Ой, ти, дівчино зарученая», «Горе ж мені, горе», «Україно моя мила», «Нащо мене зачіпаєш»

записані від мешканця села Цвіклівець Михайла Чачковського. З великою силою ліризму висловлена щирість та ніжність почуття кохання в цих піснях.

На Поділлі А.Коціпінський розгорнув педагогічну діяльність. В числі його кращих учнів був Владислав Заремба, котрий згодом став видатним композитором і піаністом.

Багаторічна фольклорна діяльність А.Коціпінського завершується центральною працею всього життя – виданням збірника «Пісні, думки і шумки руського народу на Подоллі, Україні і Малоросії» для голосу з супроводом фортепіано у 1861-1862 рр. У передмові, перекладеній українською мовою С.Гулаком-Артемовським, А.Коціпінський високо оцінює українські народні пісні, якими захоплюються усі народи: «А прибуде хто з чужих країв, то швидко може покохати ті пісні, певні чуття і веселості, від того в них мусимо признати заклад правди, невимушену щирість» [цит. по 6, 556]. Далі автор зазначає, що «сей збір є тільки невелика горсточка квіту з ниви багатоплідної різного характеру пісень люду на Подоллі, Україні і Малоросії» [цит. по 6, 557]. Видання «Пісень» з музикою двома шрифтами – українським і латинським давало можливість читати й співати українські пісні у будь-якій європейській країні.

Збірник А.Коціпінського складається з 10 зброшурованих зошитів, де вміщено велике розмаїття (біля 100) народно-пісенних жанрів. Всього опубліковано 45 пісень, 42 думки та 14 шумок. Збірка і сьогодні становить цінність для фольклористів.

У композиторській спадщині А.Коціпінського маємо вокальні та фортепіанні твори, такі як «Польки», «Мазурки», «Слов'янські пісні»; з фортепіанних творів А.Коціпінського на українські теми слід згадати етнографічну розвідку «Ярмарок на Україні» (kozak-polka) та Mazur z Ukrainka.

Пропаганда народної пісні відігравала велику роль в суспільно-політичному русі другої половини ХІХ ст. Хоч А.Коціпінський був поляком і свідком відвертих націоналістичних виступів польських консервативних кіл, він сповідував демократичні погляди й обстоював інтереси вільного спілкування народів. У його творчості не знайдено навіть натяку на применшення цінності

культури того чи іншого народу - він був далекий від цього. А.Коціпінський віддано служив благородній справі поширення пісенності українського народу і був одним із зачинателів збирання її скарбів.

Антон Коціпінський був не лише музикантом і етнографом, але й громадським діячем. У Києві, де він проживав біля 13 років, А.Коціпінський щотижня проводив музичні вечори, на які приходили польські й українські любителі музики. Пісні А.Коціпінського набули широкої популярності, їх співали учасники підпільних гуртків, студентська молодь.

Діяльність Владислава Івановича Заремби (1833-1902) також пов'язана з древнім Кам'янцем, де композитор музичну освіту здобував у братів Йосипа та Антона Коціпінських. Активна музична-педагогічна й виконавська діяльність розпочалась у Житомирі та продовжилась у Києві, де він навчав гри на фортепіано та хоровому співу, викладав у різних жіночих навчальних закладах, виступав у концертах як соліст, акомпаніатор та учасник камерних ансамблів, писав фортепіанні твори та аранжував народні пісні.

У творчості В.Заремби набув розвитку український романс. Пісня-романс як камерно-вокальний жанр стала дуже популярною у XVIII – першій половині XIX століття. Через відсутність на Україні умов для розвитку таких музичних форм і жанрів, як опера, симфонія, сольна пісня стала тією сферою, де, насамперед, могли виявитися творчі сили українських митців. Вона відображала думки і настрої широких кіл населення, в них звучав роздум над долею людини. Лірика зітхання та пристрасний порив до щастя, властиві пісням-романсам Владислава Заремби, особливо виразно проглядають крізь мелодику романсів «Дивлюсь я на небо», «Сонце низенько, вечір близенько», «Віють вітри», «Повій, вітре, на Вкраїну», які мають інтонації селянської ліро-епічної та міської романсової пісні, внутрішній порив, патетику, широку наспівність і мелодичну красу. Крім того, понад 30 творів «Кобзаря» Т.Шевченка знайшли музичне обрамлення в творчості В.Заремби.

Фортепіанна спадщина В.Заремби має своїм джерелом майже виключно українську народну пісню. Популяризуючи її, композитор своєю фортепіанною

творчістю відіграв в українській музиці певну прогресивно-освітню роль. Під загальною назвою «Українські мелодії» об'єднано 18 творів В.Заремби, котрі відзначаються ліризмом та яскравим мелодизмом. Основними способами викладу й розвитку тематичного матеріалу стали імпровізаційність та варіаційність. Часто композитор прагне до відображення засобами фортепіано змісту пісні, поетизації його, намалювати музично-поетичну картину. Прикладом цього може бути твір «Рече та стогне Дніпр широкий». Як зазначає М.Дремлюга, хоч «авторові не завжди вдається піднятися до рівня художніх образів використаних ним пісень, фортепіанні композиції В.Заремби приваблюють щирістю, емоційністю, мелодичністю» [1, 34].

Традиція створення музики для дітей закладалась теж у цей час. Варто згадати про твори педагогічного характеру В.Заремби. Він уклав польською мовою два педагогічних збірники («Пісенник для наших дітей» та «Маленький Падеревський»), чим розширив педагогічний репертуар, збагатив його полегшеними редакціями уривків з опер польських композиторів, творів Фридеріка Шопена та своїх власних.

Музичні уподобання й педагогічний талант В.І. Заремби позитивно вплинули на духовний світ сина. Юридична освіта не завадила Сигізмунду Зарембі (1861-1915) стати вправним віолончелістом й диригентом, талановитим композитором. Він - автор ряду фортепіанних та вокальних творів, обробок українських народних пісень, романсів на слова польських та російських поетів, концертної обробки мелодії романсу М. Кропивницького «Соловейко».

Відомий С.В.Заремба і як музичний критик і педагог. У 1896 – 1901 рр. він очолював відділення Російського музичного товариства у Воронежі. Проживаючи з 1901 р. у Петербурзі, С.Заремба диригував багатьма аматорськими хоровими колективами. Хоча окремі факти біографії С.Заремби дають підстави вважати його представником російської культури, проте творчість композитора доводить його зв'язки з музичною культурою польського та українського народів.

В контексті російсько-україно-польських музичних зв'язків не можна не згадати ще одного представника роду Зарембів, старшого брата Владислава,

Миколу Івановича, видатного педагога, викладача Музичних класів Петербурзького відділення Російського музичного товариства; з 1862 року він – професор Петербурзької консерваторії, а в 1867-71 роках займає посаду директора консерваторії. Серед його учнів – П.І.Чайковський, котрий з великою пошаною та вдячністю згадує свого вчителя та наставника.

Історія української музики післялисенківського періоду подає нам ще двох польських композиторів: Віктора Зентарського (1854 - 1929), сина згадуваного Р. Зентарського і Тадея Йотейка (1872 - 1932). Серед своїх численних звернень до української тематики В.Зентарський робить акцент на фортепіанних перекладеннях обробок українських народних пісень М.Лисенка. У фортепіанній спадщині Т.Йотейка українська тематика відображена у шести п'єсах з циклу «Українські мелодії», творі «Казка. Українська колискова».

Уваги заслуговує і той факт, що більшість творів вказаних польських музикантів видавались нотною фірмою у Києві, засновником якої був Ідзиковський Леон Вікентьевич (1827-1865), теж поляк за походженням.

Незважаючи на технічну недосконалість та аматорство, твори польських музикантів відіграли певну позитивну роль у розвитку української музичної культури, про що свідчить їх значна популярність у свій час. Тому їх діяльність можна окреслити як прогресивну. Провівши більшу частину свого життя на Україні, зріднившись з культурою українського народу вони наслідували спільні для обох культур естетичні ідеали реалізму, демократизму, народності; спирались у своїй фортепіанній творчості на українську народну пісню, у фортепіанних композиціях подавали народні образи, відтворювали народну пісню в її інтонаційній, ладовій і ритмічній своєрідності. Тому цілком природно розглядати їх творчість в межах української музичної культури, тим більше, що ці музиканти та багато інших залишили в ній більш помітний слід, ніж у польській.

Звичайно, як не можна применшувати, так і не можна перебільшувати художньо-професійний рівень музики вище згаданих польських композиторів. На тлі етапу могутнього розквіту російської професійної школи у середині XIX ст. творчий доробок цих авторів виглядає досить скромним, проте в атмосфері

початкового періоду становлення української музики діяльність композиторів-поляків безперечно має свою історичну вагу та художню привабливість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дремлюга М. Українська фортепіанна музика (дожовтневий період) / М. Дремлюга. - К.,1958. - 134 с.
2. Історія української музики. - Т.1. -К., 1989. – 447 с.
3. Короткий словник діячів української музичної культури. – Тернопіль, 1992. - 48 с.;
4. Музыканты мира. Биографический словарь /Сост. М.В.Есипова, О.В.Фраёнова. - М., 2001. – 527 с.;
5. Прокопчук В.С. Владислав Заремба - український і польський композитор / В.С. Прокопчук // Поляки на Хмельниччині; погляд крізь віки. Збірник наукових праць за матеріалами наукової конференції (23-24 червня 1999року). - Хмельницький, 1999. - С. 562.
6. Сваричевський А.В. Музикознавець і фольклорист А.Г.Коціпінський/А.В. Сваричевський // Поляки на Хмельниччині; погляд крізь віки. Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної наукової конференції (23-24 червня 1999 року). – Хмельницький, 1999. – С. 555.